

## **LLEGIR TOCQUEVILLE AVUI .**

**Revista “RELLEU”. Número 99. Gener/Març 2009**

Des dels anys 1835 i 1840 quan foren publicades la primera i segona part de “*La Democràcia a Amèrica*” i l’any 1852 quan va veure la llum la publicació de “*L’Antic Règim i la Revolució*” --les dues obres més divulgades i analitzades d’Alexis de Tocqueville-- molts comentaristes han valorat l’autor com un gran historiador de l’Antic Règim i un intèrpret excepcional de la Revolució de 1789; com un lúcid analista de la democràcia nord-americana i com un defensor de la llibertat política. Al costat d’aquesta valoració, des de la dècada dels setanta del segle passat, ha pres relleu una lectura de Tocqueville que posa més l’accent en el seu pensament filosòfic-polític que no pas en l’anàlisi sociològica i la història de la política. És una lectura que destaca el caràcter normatiu de les seves obres escrites, alhora que el valor analític i científic reconegut des de meitat del segle XIX.

Aquesta lectura de les obres de Tocqueville vol remarcar que l’autor estava interessat en assenyalar com l’home modern pot superar els inconvenients d’ordre moral i polític que comporta “viure en democràcia”. Així, segons aquestes lectures\*, Tocqueville no només descriu de manera brillant i insuperable “la influència de la igualtat sobre les idees i els sentiments dels homes” --tal com es titulava inicialment el segon volum de la “*Democràcia a Amèrica*”-- sinó que sobretot explica els camins a seguir per superar l’“individualisme”: aquesta característica dels temps democràtics, viscuda per Tocqueville com un nou tipus de degradació moral .

### **Característiques del “viure en democràcia”: la mentalitat “igualitària”.**

El concepte “viure en democràcia” significa en Tocqueville no només un sistema polític sinó un “estat social”; no solament un règim polític sinó sobretot una forma de societat caracteritzada per un imaginari col·lectiu en el qual els individus es perceben iguals. Els individus es veuen a sí mateixos i viuen entre ells com si fossin iguals. I això és així amb independència de les moltes

desigualtats realment existents: d'intel·ligència, bellesa, aptituds, coneixements, recursos econòmics, etc. Cada persona sent que en tot moment pot ocupar el lloc de l'altre i tot es pot pactar i contractar. I si cal obeir es perquè al mateix temps hom pot manar. La clau resideix en considerar l'altre com a un possible igual. Com diu Tocqueville "la idea d'igualtat es propaga en els costums fins a esdevenir una norma".

Amb voluntat de mostrar la diferència entre la "la societat d'abans" i la "societat nova" Tocqueville afirma que és erroni dir que la llibertat havia desaparegut del tot en la societat antiga i que només hi havia servilisme i despotisme. L'absolutisme monàrquic tenia límits que imposaven els nobles, el clergat, el cos administratiu de l'Estat, els magistrats i la burgesia. I existien valors aristocràtics que tenien per base la voluntat d'independència personal; el respecte mutu entre estaments i classes; l'anhel per la recerca d'una certa excel·lència humana heretada de l'"areté" grega i la idea religiosa de transcendència basada en l'existència d'una ànima lliure i responsable.

A la societat antiga hi havia una estreta continuïtat familiar entre ascendents i descendents; hi havia un sistema de protecció i servitud des del rei fins al més humil camperol; cada membre o persona pertanyia a un estament. Els valors predominants a l'antiga societat eren la jerarquia, la immobilitat, el privilegi i l'esperit feudal. En canvi, els valors predominants a la societat francesa que neixen amb la revolució del 1789 són la destrucció de les jerarquies, l'oblit intergeneracional, la mobilitat social, el refús dels privilegis, un sentiment individualista i la compassió envers el gènere humà en general.

A la "societat democràtica" neix un nou imaginari col·lectiu basat en la voluntat d'un anivellament creixent de les condicions socials de partida. Hi ha la sensació d'independència i d'indiferència entre els humans considerats en particular. I alhora neix la compassió enfront dels sofriments i les misèries que afecten al gènere humà en general. Un element nou aquest el de la compassió respecte a la humanitat general que no es donava a la "societat d'abans" de la Revolució. Una compassió concebuda en termes abstractes lluny de la compassió envers l'home concret i conegut: el veí.

Així, doncs, l'imaginari democràtic que es consolida a la "societat nova" percep com normal i bo l'anivellament de les condicions socials i la uniformització de les condicions de l'existència. Aquesta uniformització és una tendència que té una base en el "sentiment reflexiu" i com a novetat històrica es concreta sobretot en la recerca del benestar material. Per poder posar en el primer pla de la vida col·lectiva la recerca extrema del benestar material cal l'aparició d'un element ideològic característic de la "nova societat democràtica": "l'individualisme".

### **Les diferències entre egoisme i individualisme**

Com és sabut, Tocqueville ha descrit de manera magistral la diferència entre egoisme i individualisme. L'egoisme és "un amor apassionat i exagerat vers un mateix que porta l'home a referir-ho únicament a ell i a preferir-se un mateix a tot". L'egoisme neix d'un instint cec. En canvi l'individualisme procedeix d'un judici erroni més que d'un sentiment depravat: "l'individualisme és un sentiment reflexiu i tranquil que predisposa a cada ciutadà a aïllar-se de la massa dels seus iguals i a retirar-se amb la seva família i els seus amics a un lloc allunyat, de tal manera que, després d'haver-se creat així una petita societat a la seva mida, abandona de bon grat a la gran societat a sí mateixa. Només els més pròxims ens interessen".

L'egoisme té el seu origen tant en els defectes de l'esperit com en els vicis del cor. L'individualisme és, en canvi, fruit del tancament de l'home en la solitud del propi cor.

L'egoisme és un defecte inscrit en la naturalesa humana. L'individualisme no és un simple vici moral independent de la reflexió; no és una passió primitiva i irracional. És un sentiment reflexiu i pacífic, conscient i assumit de bon grat per la "societat nova", que es concreta en un projecte de vida calculat: es tracta de concentrar-se en la vida privada com a lloc de realització i viure acompanyat pels que ens són més propers i íntims. Escriu Tocqueville: "Cadascun d'ells retirat a l'esguard és com un estranger a la destinació dels altres: els seus fills i els seus amics particulars formen per a ell tota l'espècie humana. En relació a la vida

dels seus conciutadans està al costat d'ells però no els veu; els toca però no els sent. Ell només existeix en tant que sí mateix i per a sí mateix; i si bé encara resta una família es pot dir que no hi ha cap pàtria“. L'individualisme, doncs, no neix del “govern polític democràtic” sinó de la “societat democràtica” que es concep a sí mateixa com igualitària. L'individualisme és una nova moral sorgida de la societat no jeràrquica.

Com que allò que més interessa a Tocqueville no és pas l'individu en abstracte i la seva protecció jurídic-polític-estatal sinó, sobretot, quin és el tipus d'home que engendra la societat igualitària, la seva obra escrita aprofundeix en el coneixement dels perills que suposa l'individualisme modern i la manera com superar-los.

### **Les conseqüències negatives de l'individualisme modern**

Les interpretacions actuals de l'obra de Tocqueville insisteixen en la voluntat de l'autor de remarcar les falsedats de l'individualisme il·limitat, basades en la creença que els interessos privats són susceptibles de ser definits sense l'esfera pública. A la nova societat democràtica hom creu que els interessos privats es poden defensar perpètuament sense necessitat de referir-los als interessos específics de l'esfera pública. Així mateix l'home democràtic creu que l'àmbit dels fenòmens econòmics és un territori autònom que funciona segons regles pròpies i que per autocontenir-se només s'ha de referir a sí mateix. Això comporta una visió de les coses basada en la primacia dels interessos econòmics sobre els interessos de la societat civil i la política.

Tocqueville assenyala que la voluntat de “crear una societat a la pròpia mesura” és un error de judici que té l'origen tant en els defectes de l'esperit com en els vicis del cor. És un defecte espiritual que té per base la creença en l'autosuficiència. Aquest defecte no s'adona d'una greu contradicció: per una banda planteja que l'individu pugui ser independent en alliberar-lo dels antics vincles que el mantenien unit orgànicament al tot social; però, alhora, atomitza l'espai social i aïlla als individus entre sí. Això té com a conseqüència un

defecte de civisme, una indiferència cívicopolítica que és una veritable malaltia de l'esperit públic.

Tocqueville escriu: "en la nova societat democràtica les creences donen pas a raonaments i els sentiments donen lloc a la reflexió". Uns sentiments que es tornen cada vegada més individuals i unes creences que separen més els homes que les creences que abans els separaven fruit de les classes socials i la desigualtat. Això és així perquè els homes a la societat democràtica estan units pels interessos i no pas per les idees o per la història comuna. Quan els homes s'aïllen en el seu individualisme es trenca el corrent d'idees comunes i opinions compartides, que són el motor de la societat i de la història. Ara, amb l'individualisme modern, la societat sembla composta només per molècules socials enllaçades per assumptes contemplats des d'una mateixa perspectiva: l'interès material.

Aquesta absoluta autosuficiència de l'esperit individual comporta el tancament de l'individu sobre sí mateix fet que li permet convertir-se en jutge implacable del món. "Cadascú es tanca en sí mateix i pretén des d'allà judicar el món".

Tocqueville creu que una certa dosi d'individualisme resulta un element positiu per la consolidació de l'estructura social democràtica, fet que no s'ha de confondre amb les il·lusions d'una autosuficiència individual il·limitada. L'aïllament dels individus entre sí només porta a l'individualisme estret i irracional i a la conseqüent apatia d'una societat ancorada en el benestar material que comporta la disminució del debat d'idees. Amb la retirada de la vida pública hom no és capaç de percebre els vincles que uneixen els interessos particulars amb els interessos generals de país.

El nou despotisme que es perfila a la "societat democràtica" fa que els individus es mantinguin separats entre sí i que només pensin en els beneficis que pugui reportar-los la dedicació exclusiva als assumptes particulars. En aquest context domina l'opinió de la majoria i això condueix al conformisme espiritual i a la uniformitat ideològica amb la corresponent coerció psicològica que limita la independència de l'individu.

“Aquest gust particular que els homes democràtics conceben pels seus plaers materials no està de cap manera oposat a l'ordre; ans al contrari, necessita l'ordre per satisfer-lo. Tampoc no és enemic de la regularitat en els costums, doncs els bons costums són útils a la tranquil·litat pública i afavoreixen la indústria”.

### **La tensió entre la igualtat i la llibertat i la seva articulació a la societat democràtica**

El pensament de Tocqueville debat una i altre vegada el problema central de la democràcia i que no és altre que trobar la manera de fer compatible la llibertat i la igualtat. És a dir, com és possible trobar un equilibri encara que sigui precari entre aquests dos valors incomptables entre sí en termes absoluts.

Quan Tocqueville analitza la “societat democràtica”, sobretot quan es refereix a Nord-amèrica, en destaca l'avenç de la igualtat de condicions, les conquestes en matèria de drets individuals i la fórmula del govern representatiu com a elements característics de la nova societat. Per a ell la igualtat és un fet positiu en democràcia, quan els drets individuals i el govern representatiu ajuden a concretar el dret de tots i de cadascú a la llibertat.

Ara bé, els drets individuals i el govern representatiu no sempre garanteixen ni la igualtat, ni la llibertat. A la “societat democràtica” hi ha una tensió permanent entre les institucions representatives i la participació ciutadana; entre la tendència abassegadora de l'igualitarisme atomitzador i la reconstrucció del teixit social mitjançant l'art de l'associació; entre la tendència a concretar el poder en poder estatal burocratitzat i, per contrast, l'autonomia dels cossos i els poders intermedis.

En una paraula: a la “societat democràtica” és rellevant no només qui governa, és a dir la forma que té el govern, sinó també com es governa, en referència al grau de igualtat i llibertat; i sobretot per a què es governa, com ho palesa la diferència entre una simple protecció jurídicoformal enfront de l'abús del poder per part dels governants i un “estat social” que afavoreixi unes conviccions

morals encarades a fer “millors” els homes. D'aquí la rellevància que Tocqueville dona a la superació de la tensió pròpia a la societat democràtica entre allò que és “natural”: la igualtat; i allò que s'ha de “construir”: la llibertat.

Contra els dogmàtics defensors de les virtuts intrínseques a la igualtat, Tocqueville adverteix que la llibertat no sempre creix en proporció a la igualtat ans al contrari. A partir d'un cert llindar el principi d'igualtat no assegura ja més la vitalitat política de la democràcia i es transmuta en el seu contrari, la defunció de la llibertat. Això és així perquè l'individualisme, l'obsessió pel benestar material i el creixement del poder burocràtic de l'Estat, consoliden l'igualitarisme, la tirania de la majoria i el despotisme democràtic que són clarament contraris a la llibertat tal i com Tocqueville l'entén i defensa.

Aquest temor de Tocqueville d'una pèrdua de llibertat a la societat democràtica, té base sociològica perquè la tirania de la majoria i el paternalisme estatal redueixen l'excel·lència individual i anul·len el comportament autònom de l'individu. Sovint tot això es produeix sota la capa enganyosa d'una falsa seguretat. “Allò que jo critico a la igualtat no és pas que empeny els homes a perseguir plaers prohibits; critico que els absorbeixi del tot en la recerca de plaers permesos. Així, bé podria establir-se en el món una mena de materialisme honest que no corrompi les ànimes, sinó que les millorés per impulsar sense soroll tots els seus ressorts”.

Pel que fa a la llibertat, després de la Revolució de 1789, ja no pot estar legítimament fonamentada en la desigualtat i la jerarquia. És inadmissible la desigualtat de drets i l'obediència cega a estaments que han deixat de ser “superiors”. Ara bé la “llibertat independència” aconseguida ha d'evitar que en la “societat democràtica” la igualtat esdevingui igualitarisme; la individualitat, individualisme; i la recerca de la felicitat, hedonisme materialista.

Tocqueville alerta sobre aquests perills d'una llibertat mal entesa dominada per la lògica individualista de la independència privada. Ell aspira a un home democràtic allunyat de la dogmàtica de la llibertat que perjudica la igualtat i que és capaç, alhora, de superar els perills de la passió igualitarista. I no vol que

predomini la doctrina economicista del “*laisser-faire, laissez-passar, le monde va de lui même*”.

Per a Tocqueville la llibertat es concreta en un valor just i imprescindible per a la “bona democràcia” quan nua components de la independència individual, amb la possibilitat d'intervenció en la vida pública i en un marc polític que garanteix un dret igual per a tothom. Per això, Tocqueville admira en els nord-americans de meitats del segle XIX la seva capacitat per relacionar prou bé la llibertat i la igualtat, gràcies a la saviesa dels seus legisladors i, sobretot, a les seves tradicions i costums.

Els costums, per a Tocqueville, són encara més importants que les lleis. I posa l'exemple de nord-amèrica: allà, si els homes que viuen desigualment són desiguals i tanmateix es consideren iguals és perquè la idea de llibertat que tenen dona un nou significat a les relacions humanes: la igualtat no es confon amb la similitud ni amb la centralització del poder, cosa que sí passa a la França revolucionària.

En síntesi Tocqueville concebeix l'exercici de la llibertat no només com un dret individual sinó també com un ideari plasmat en uns costums que afavoreixen la responsabilitat envers un mateix, envers els conciutadans i envers la pròpia condició humana, a través de la participació en la vida pública.

### **Combatre el despotisme estatal i el despotisme social: associacionisme, llibertat de premsa i pràctica religiosa**

El pensament de Tocqueville es desplega posant-nos alerta sobre dos tipus de nou despotisme que, a més, es retroalimenten: el despotisme estatal i el despotisme social. Per afrontar aquests dos despotismes Tocqueville fa propostes en dues direccions: la democratització de l'Estat i la democratització de la societat civil.



Segons Tocqueville el despotisme en la “societat d’abans” era “realista”: tenia com a base els fets reals i aplicava les sancions i establia les limitacions a la realitat de la societat i no pas a la mentalitat; oprimia el cos, però deixava escapar l’ànima. El “nou despotisme” en la “societat democràtica”, en canvi, deixa lliure el cos i oprimeix imperceptiblement l’ànima. La nova tirania social i mental que imposa la majoria afecta l’estat social, els hàbits i els costums.

“Puc imaginar amb quins trets nous podria donar-se el despotisme en el món: veig una multitud immensa d’homes semblants i iguals que giren sense parar entorn de sí mateixos per procurar-se petits i prosaics plaers amb els que omplen la seva ànima i per damunt d’ells s’alça un poder immens i tutelar que tot sol s’encarrega d’assegurar els seus plaers i de vetllar per la seva sort i que, finalment, redueix a cada nació a no ser més que una manada d’animals tímids i industriosos que tenen el govern per pastor”.

Tocqueville veu el poder de l’Estat a la “societat democràtica” com un poder absolut, detallat, regular, previsor i suau. Treballa a gust per garantir el benestar dels homes i vol ser l’únic agent i àrbitre d’aquest benestar. És un poder que aporta seguretat, preveu i assegura les necessitats, facilita el plaer dels homes, condueix els seus principals assumptes, dirigeix l’economia, regula les successions i les herències. I, es pregunta Tocqueville: “pot aconseguir l’Estat sostreure a l’home el maldecap de pensar i la pena de viure”?

Les lectures tradicionals de Tocqueville han destacat molt la importància que l’autor dona als mecanismes per combatre l’afany monopolístic i burocràtic del poder estatal. Com és sabut, per combatre el poder estatal cal, segons Tocqueville, enfortir els poders intermedis, permetre l’autonomia local, crear jurats populars, obrir les regles del joc dels partits democràtics, fomentar el vigor de les associacions civils i fomentar la participació a l’interior de les institucions polítiques.

Les lectures actuals de Tocqueville posen més l'accent en el "despotisme social" esdevingut a la societat democràtica, més que no pas en el "despotisme estatal". Com ja hem dit Tocqueville és molt crític amb el replegament dels individus en l'àmbit privat i amb el gust obsessiu de l'home democràtic pel benestar material. Tocqueville no considera, doncs, l'àmbit de la societat civil com un terreny immaculat plenament a redós de les tendències despòtiques.

En una "societat democràtica" --caracteritzada pel fet que els homes consideren les qüestions des d'una mateixa perspectiva (la que imposa l'igualitarisme) i des de les idees que imposa "l'individualisme"-- la persona es troba aïllada enfront de l'acció del poder polític, fet que propicia la tirania de la majoria i la fe en la veritat dipositada en la opinió pública. "La fe en l'opinió pública --dirà Tocqueville-- és la fe de les nacions democràtiques. La majoria és perfecta. Es creu en la opinió pública sense raonar. Es segueix a la opinió pública amb confiança i sense discutir. Opera una immensa pressió sobre les intel·ligències individuals".

A la societat civil de la nova societat democràtica hi pot niar, doncs, i desenvolupar-se la tirania de la majoria, l'egoisme individualista i l'interès desmesurat pel benestar material. Per a contraposar aquestes tendències despòtiques Tocqueville insisteix en el paper positiu que pot jugar l'associacionisme ciutadà; en la necessitat d'una opinió pública independent i en la llibertat de premsa; i en el paper beneficiós que en democràcia juga la religió quan aquesta és independent de l'Estat.

Les funcions democratitzadores atribuïdes per Tocqueville a les associacions cíviques i polítiques es basen en la possibilitat que tenen les associacions de combatre l'individualisme, el despotisme estatal i la "tirania de la majoria". A través de la "doctrina de l'interès ben entès" de cadascuna d'aquestes associacions (comercials, industrials, juvenils, sanitàries, a favor de la llengua pròpia, de les celebracions tradicionals, etc. que Tocqueville constata a Nord-amèrica), es trenca la uniformitat de criteris i fa sortir l'home del seu reducte familiar i individual. Les associacions poden no només democratitzar l'Estat sinó també socialitzar la pròpia societat.

La llibertat d'opinió, de les associacions cíviques i la llibertat de premsa independent pot ser un antídoto contra "la dictadura de l'opinió comuna". Com dirà Tocqueville "sense opinió pública no hi ha democràcia" però "en els temps d'igualtat els homes no tenen cap fe els uns en els altres a causa de la seva similitud. I aquesta mateixa similitud els dona una confiança quasi il·limitada en el judici del públic, car no troben versemblant que tenint tots igual situació la veritat no es trobi del canto del major nombre". Tocqueville diu que "no hi ha res més familiar a l'home que reconèixer una saviesa superior en aquell que l'oprimeix i per això és necessari que la llibertat de premsa i d'opinió de les associacions tingui un lloc destacat en la societat democràtica a fi de frenar el procés d'igualació que augmenta la disposició de les persones a creure en la massa. Cal combatre el fet que "cada cop més la opinió comuna és la que mena el món".

L'experiència religiosa constitueix una dimensió inherent a la naturalesa humana que satisfà la necessitat de donar sentit a l'enigma de l'existència i que aporta consciència de finitud. L'avantatge de la pràctica religiosa --quan és independent de l'Estat-- és que per ser forta no li cal recolzar-se en convencions humanes i molt menys en institucions polítiques: la religió té força per sí mateixa. El cristianisme, a més, a diferència de l'islam, té afinitat d'esperit amb l'ideal democràtic ja que defensa la igualtat de tots els éssers humans en la dignitat de Crist i en la vida eterna. Així doncs la religió comporta una pràctica positiva que pot ajudar l'home democràtic a sortir de la soledat del propi cos.

La religió ofereix un marc de conviccions morals compartides que tenen molta importància per alimentar el sentit de comunitat social que l'individualisme tendeix a dissoldre. La pràctica religiosa recorda als homes que tenen obligacions mútues en tant que éssers humans semblants, moderant, així, la tendència a l'aïllament i a l'egoisme. La religió pel fet que situa el valor de les coses més enllà dels bens i els interessos materials, fa una funció positiva temperant la tendència insensata a valorar només allò que és crematístic. En aquesta valoració instrumental que fa Tocqueville de la funció social de la

religió cristiana destaca el fet que ella evita que l'opinió pública es converteixi en una nova religió el dogma principal de la qual és la veritat de la majoria.

En síntesi, segons Tocqueville la religió pot contribuir a “moralitzar” la democràcia. La religió pot ajudar l'home democràtic a superar l'aïllament i la tirania de la majoria, a combatre l'hedonisme, fruit de l'individualisme i a temperar l'afany desmesurat pel benestar material.

### **Per un humanisme cívic**

Les lectures iniciades cap al 1970 de les obres de Tocqueville destaquen que el nostre autor defensa l'autonomia de l'individu i no merament l'autosuficiència de l'individu. Tocqueville vol un home democràtic que sigui capaç de participar en la cosa pública i no només que visqui ancorat en la independència privada. Vol un home compromès en l'àmbit cívic i polític i no només un ésser humà acontentat en fer prevaler l'aïllament individualista de l'interès propi.

Tocqueville és un enamorat de la llibertat i aquesta és l'element prioritari de la seva filosofia política, però cal destacar que és una llibertat basada en la independència del subjecte, en la participació de l'individu en la societat civil i política i en la responsabilitat moral dels actes humans.

Tocqueville va assenyalar que la finalitat de la seva obra “*La Democràcia a Amèrica*” era “descriure el perill que suposa deixar a un únic principi social no discutit, la direcció absoluta de la societat” (es refereix a la “igualtat-igualitarisme”). I creia que la millor manera d'evitar que els homes cometin excessos en matèria d'idees polítiques generals és que entrin en els assumptes públics. Així no s'imposen idees separades de l'acció.

Tocqueville era conscient del perill que corre l'home democràtic: creure només en la pròpia raó, fet que l'allunya de la pràctica política i cívica. El sistema democràtic produeix un predomini insuperable i il·limitat de la ment sobre el cor; i la ment està molt concentrada en la força dels interessos i, en particular, en la recerca obsessiva del benestar material.

Tocqueville escriu a John Stuart Mill: “la pitjor malaltia que amenaça els poders democràtics és el debilitament gradual dels costums, el rebaixament dels esperits, la mediocritat dels gustos; és d’aquesta banda que es troben els grans perills per al futur”. El seu parer és que per combatre aquesta malaltia és imprescindible introduir en el terreny del saber, dels costums i en la vida socio-política democràtica l’aspiració a l’excel·lència perquè floreixi la qualitat pròpiament humana dels individus.

Una societat que veritablement mereix aquest nom, busca afermar el contacte dels cors i de les ments, en una comunicació que porta els homes a veure, a reconèixer, a admetre la possibilitat d’estar equivocats en les pròpies idees i a acceptar novament a l’altre. “Els sentiments i les idees no canvien, el cor no s’engrandeix i l’esperit humà no es desenvolupa si no hi ha acció recíproca d’uns homes respecte a d’altres”.

La visió filosòfica de Tocqueville insisteix en que no cal sacrificar l’individu per recuperar el ciutadà com proclamava Rousseau, ni tampoc reduir la ciutadania a un mer instrument al servei de la privacitat individual com defensava Benjamin Constant. Tocqueville configura un humanisme cívic que és una síntesi d’aquests dos extrems; un humanisme que vol trobar la manera de restituir el ciutadà sense anular l’individu. Una persona humana no es tal si no és les dues coses alhora: per una banda un subjecte autònom i, alhora, per l’altre, un ciutadà que participa de manera significativa en la construcció del procés democràtic.

En resum, allò que defensa Tocqueville és l’autonomia de l’individu i no merament l’autosuficiència; la participació dels ciutadans en l’àmbit públic i no només la independència privada; l’associacionisme religiós, cívic i polític enfront de l’atomització del fet social; el compromís cívic de les persones més enllà del consum de bens materials; la responsabilitat moral individual aplicada a la conducta social i no la maximització individualista dels beneficis i de l’èxit; uns costums arrelats en el cor dels homes i no només la protecció jurídica dels drets individuals.

## **\*Nota bibliogràfica**

### **Biografia**

Per a una excel·lent biografia i exposició del pensament de Tocqueville hom pot llegir: André Jardin: “ *Alexis de Tocqueville 1805-1859* “. Hachette, Paris 1984

Hom pot llegir també amb profit:

- J.P.Mayer: “ *Alexis de Tocqueville* “. Tecnos, Madrid 1965.

- Antoine Rédier: “ *Comme disait Monsieur de Tocqueville* “. Perrin, Paris 1925

### **Obres d' Alexis de Tocqueville**

L'any 1951 la “Comissió Nacional per a l'edició de les obres completes d'Alexis de Tocqueville” va començar a publicar-les de la mà d'Editions Gallimard col·lecció Nrf. dirigida inicialment per J.P.Mayer i després de la seva defunció, per François Furet essent-ne secretari permanent André Jardin. La Comissió ha publicat XVIII títols en 29 volums i només manca per publicar el tom XVII dedicat a la “*Correspondance à divers*”.

En llengua catalana existeix la traducció de l'obra “*L'Antic Règim i la Revolució*” editada el 1983 per Edicions 62/Diputació de Barcelona a cura de Xavier Arbós amb traducció de Joan Casas i pròleg de Josep Ferrater i Mora.

En llengua castellana la versió més acreditada de “*La Democracia en América*” és l'edició crítica traduïda i preparada pel catedràtic Eduardo Nolla editada per Aguilar en dos volums el 1989.

Entre les altres obres de Tocqueville traduïdes al castellà destaca la versió dels “*Souvenirs*”, “*Recuerdos de la Revolución de 1848*” a càrrec de Luís Rodríguez Zúñiga editada el 1984 per Editora Nacional.

### **Lectures de l' obra de Tocqueville**

Entre els especialistes en la interpretació de l'obra d'Alexis de Tocqueville relacionada amb els temes tractats al nostre article destaquen:

- .Luis Diez del Corral: “*El pensamiento político de Tocqueville*”. Alianza Editorial, Madrid, 1989.
- Juan Manuel Ros Cherta. Tesi doctoral: “*Los dilemas de la democracia liberal. Sociedad civil y democracia en Tocqueville*”. Editorial Crítica. Barcelona 2001.
- Eduardo Nolla. Tesi doctoral: “*Alexis de Tocqueville: una bibliografía crítica*” presentada a la Universitat Complutense de Madrid el 1981; i les introduccions a “*La Democracia en América*” editada per Aguilar, Madrid, 1989, i a “*Liberty, Equality, Democracy*” New York University Press, 1992.
- Diversos autors entre ells Claude Lefort, François Furet, Marcel Gauchet, François Melonio i Jean- Claude Lamberti: “*Lecturas de Tocqueville*”. Editor Darío Roldan. Siglo XXI, Madrid, 2007.
- Pierre Manent: “*Tocqueville et la nature de la démocratie*”. París, Fayard, 1993.
- Daniel Jacques: “*Tocqueville et la modernité. La question de l'individualité dans la Démocratie en Amérique*”. Québec, Les Editions du Boréal, 1995.

- Jean-Claude Lamberti: *“La notion d’individualisme chez Tocqueville”*. Paris, PUF, 1970; i *“Tocqueville et les deux démocraties”*. Paris, PUF, 1983.
- John Stuart Mill: *“Essais sur Tocqueville et la société américaine”*, Paris, Vrin, 1994.
- Agnès Antoine: *“L’Impensé de la démocratie. Tocqueville, la citoyenneté et la religion”*, Paris, Fayard, 2003.
- François Melonio: *“Tocqueville et les Français*, Aubier, Paris, 1993.
- Nestor Capdevila: *“Tocqueville et les frontières de la démocratie”*, Paris, PUF, 2007.
- James T. Schleifer: *“The Making of Tocqueville’s Democracy”* Chapel Hill, University of North Carolina, 1980.
- Seymour Drescher: *“Dilemmas of Democracy: Tocqueville and Modernization”*, Ann Arbor. Michigan: University of Pittsburgh Press, 1990.

**Miquel Rubirola i Torrent**

**27de maig del 2008**